

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Katedra kulturních a náboženských studií

**Ženy cizinky v Kristově rodokmenu, Rút a Rachab
jako prototypy křesťanské lásky k bližnímu**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Autor: Veronika Řetická
Studijní program: Specializace v pedagogice
Studijní obor: Náboženská výchova
Vedoucí práce: PhDr. Radek Martinek, Ph.D.

Zadání bakalářské práce

Autor: Veronika Řetická

Studium: P13508

Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Náboženská výchova

**Název
Bakalářské
práce:** **Ženy cizinky v Kristově rodokmenu, Rút a Rachab jako
prototypy křesťanské lásky k bližnímu**

**Název bakalářské
práce AJ:** Foreign women in Christ's pedigree - Ruth and Rachab as prototypes of
Christian charity

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se věnuje postavení žen cizinek v Kristově rodokmenu tj. Rachaby a Rút. Obě patří mezi velké postavy biblických dějin a jejich zachycení v Písmu má značný symbolický význam. Obě ženy stojí na počátku židovské otevřenosti vůči okolním kulturám, jež vrcholí v Kristově životě a jeho poselství. Práce se bude snažit nejprve v obecných rysech postihnout postavení žen v Písmu se zvláštním důrazem na postavení žen cizinek. Zaměří svou pozornost na symbolické postavy Rachab a Rút jak ve Starém tak i v Novém zákoně s důrazem na vzor péče o bližního.

Bible. Český ekumenický překlad. 8. opravené vydání, Praha, 2009 Balabán, Milan. Jímavé portréty biblických žen. Praha, Kalich, 2009 Ulanov, Ann Belford. Pramatky Ježíše Krista. 1. vydání, Praha, 2003 Rahner, Karel. Teologický slovník. 1. vydání, Praha: Vyšehrad, 2009

**Garantující
pracoviště:** Katedra kulturních a náboženských studií,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: PhDr. Radek Martinek

Oponent: ThLic. David Bouma, Th.D.

Datum zadání závěrečné práce: 25.11.2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením PhDr. Radka Martinka, Ph.D. samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Pardubicích dne 31. 3. 2016

.....

Veronika Řetická

Poděkování

Ráda bych poděkovala především vedoucímu mé bakalářské práce PhDr. Radku Martinkovi, Ph.D. za trpělivé vedení, inspirující rady a metodické vedení.

Anotace

ŘETICKÁ, Veronika. *Ženy cizinky v Kristově rodokmenu, Rút a Rachab jako prototypy křesťanské lásky k bližnímu*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2016. 43 s. Bakalářská práce

Bakalářská práce se věnuje postavení žen cizinek v Kristově rodokmenu tj. Rachab, Rút, Támar a Batšeby. Ženy patří mezi velké postavy biblických dějin a jejich zachycení v Písmu má značný symbolický význam. Obě ženy stojí na počátku židovské otevřenosti vůči okolním kulturám, jež vrcholí v Kristově životě a jeho poselství.

Klíčová slova: Támar, Rachab, Rút, Batšeba, Panna Maria

Anotation

Řetická, Veronika: *Foreign women in Christ's pedigree - Ruth and Rachab as prototypes of Christian charity*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2016. 43 pp. Bachelor Degree Thesis

The bachelor thesis deals with the status of foreign women in Christ's pedigree i.e. Rachab, Ruth Tamar and Bathsheba. All of them are among the great figures of biblical history and their capture in Scripture has great symbolic significance. They stand at the beginning of the Jewish openness to outside culture which culminates in the life of Christ and his message.

Keywords: Tamar, Rachab, Rút, Batšeba, Virgin Mary

Obsah

Seznam zkratk	9
Úvod	10
1 Rodokmen Ježíše Krista	11
1.1 Podle Matouše (Mt 1,2-17).....	11
1.2 Podle Lukáše (Lk 3,23-38)	11
1.3 Rodokmen	12
2 Postavení ženy ve starověké společnosti	13
2.1 Postavení ženy v Mezopotámii	13
2.1.1 Velekněžky	14
2.1.2 Kněžky	14
2.1.3 Hieroduly	14
2.1.4 Královny a princezny	14
2.1.5 Milostnice	15
2.1.6 Ženy v domácnosti	15
2.1.7 Otrokyňe	16
2.2 Postavení žen ve starověkém Egyptě	16
2.2.1 Postavení egyptské ženy obecně	16
2.2.2 „Paní domu“	17
2.2.3 „Manželka boha“	17
2.2.4 Egyptská žena obecně.....	17
2.2.5 Egyptské manželství.....	18
2.2.6 „Velká královská manželka“ a „králova manželka“	19
2.2.7 Samostatně vládnoucí ženy.....	20
2.3 Postavení ženy, historické, náboženské a psychologické pozadí izraelské doby	20
2.3.1 Postavení ženy v Izraeli ve Starém zákoně.....	20
2.3.2 Postavení ženy v římském právu	21
2.3.3 Postavení ženy v Novém zákoně.....	22
2.3.4 Ježíšův přístup k ženám.....	22
3 Pramatky Ježíše Krista	24
3.1 Tamar.....	25
3.1.1 Tamar, Er, Onan a Juda	26
3.1.2 Význam jména	27

3.1.3	Poselství příběhu	28
3.2	Rachab	28
3.2.1	Rachab a zvědové.....	28
3.2.2	Význam jména	30
3.2.3	Statečnost.....	31
3.3	Rút	32
3.3.1	Rút a Noemi	32
3.3.2	Rút a Bóaz.....	33
3.4	Batšeba.....	34
3.4.1	Uriáš, Batšeba a David	34
3.4.2	Výjimečnost Batšeby.....	35
3.4.3	Davidův hřích a pokání	35
4	Ženy Nového zákona	36
4.1	Marie, matka Ježíšova	37
	Závěr	39
	Použitá literatura a zdroje	41

Seznam zkratk

Atd.	a tak dále
Lk	Evangelium podle Lukáše
Mt	Evangelium podle Matouše
Mk	Evangelium podle Marka
Např.	Například
NZ	Nový zákon
Př. n. l.	před naším letopočtem
SZ	Starý zákon
Tzn.	To znamená
Tzv.	Takzvaný
Vyd.	Vydání

Úvod

Když jsem poprvé četla rodokmen Ježíše Krista, tak mne na něm překvapil poměrně dlouhý výčet známých i méně známých jmen. Napadlo mne, jak asi musí působit tato skupina jmen na člověka, který náhodou otevře Písmo na této pasáži. Může nás napadnout, proč jsou v rodokmenu výčty jmen vůbec obsaženy. Odpověď lze najít ve výroku filosofa Sokrata: „Poznej sebe sama.“ Člověk tedy musí poznat svou minulost a dokázat za ni přijmout i odpovědnost. Každý lidský příběh je zasazen do určitého času a místa. Ovšem rodokmen zasahuje i do určitých lidských souvislostí. Takový je i rodokmen Ježíše Krista, který známe ze dvou evangelií. V tomto rodokmenu jsou mnohá velká jména praotců, ale i řada jmen pro nás neznámých, která člověk při běžném čtení Starého zákona obvykle hned zapomene. Mezi nimi vynikají čtyři jména, tři přímo, a to Tamar, Rachab a Rút, a jedno jméno je uvedeno nepřímo, a to žena Uriášova. Můžeme se ptát, proč se v rodokmenu Ježíše z Nazareta hned čtyři ženská jména, vždyť tyto ženy nejsou velkými hrdinkami národa, nýbrž jsou to ženy nevalné pověsti, na něž se ostatní lidé dívali s předsudky.

1 Rodokmen Ježíše Krista

Každý velký příběh má mít i svůj velký úvod. Kristův život a poselství rozepsané na stránkách evangelií takový úvod má - je jím rozsáhlý rodokmen. Známe ho ze dvou verzí, tj. z Matoušova a Lukášova evangelia.¹

Evangelista Matouš klade na počátek Kristova rodokmenu velkou starozákonní postavu - praotce Abraháma. V detailním výčtu rodinné posloupnosti zmiňuje i čtyři ženy: Tamar, Rachab, Rút a ženu Uriášovu.

1.1 Podle Matouše (Mt 1,2-17)

*„Abraham měl syna Izáka, Izák Jákoba, Jákob Judu a jeho bratry, Juda Farese a Záru z **Támary**, Fares měl syna Chesróma, Chesróm Arama. Aram měl syna Amínadaba, Amínadab Naasona, Naason Salmóna, Salmón měl syna Bóaza z **Rachaby**, Bóaz Obéda z **Rút**, Obéd Isaje a Isaj Davida krále. David měl syna Šalomouna z **ženy Uriášovy**, Šalomoun Roboáma, Roboám Abiu, Abia Asafa, Asaf Jóšafata, Jóšafat Jórama, Jóram Uziáše. Uziáš měl syna Jótama, Jótam Achaza, Achaz Ezechiáše, Ezechiáš Manase, Manase měl syna Amose, Amos Joziáše, Joziáš Jechoniáše a jeho bratry za babylónského zajetí. Po babylónském zajetí Jechoniáš měl syna Salatiela, Salatiel Zorobabela, Zorobabel Abiuda, Abiud Eliakima, Eliakim Azóra, Azór Sádoka, Sádok Achima. Achim měl syna Eliuda, Eliud Eleazara, Eleazar Mattana, Mattan Jákoba, Jákob pak měl syna Josefa, muže Marie, z níž se narodil Ježíš, řečený Kristus. Všech pokolení od Abrahama do Davida bylo tedy čtrnáct, od Davida po babylónské zajetí čtrnáct a od babylónského zajetí až po Krista čtrnáct.“*

1.2 Podle Lukáše (Lk 3,23-38)

Evangelista Lukáš začíná rodokmen od Krista, chápaného jako nový počátek. Kristus je novým Adamem.

„Když Ježíš začínal své dílo, bylo mu asi třicet let. Jak se mělo za to, byl syn Josefa, jehož předkové byli: Heli, Mathat, Levi, Melchi, Janai, Josef, Matathias, Amos, Nahum, Esli, Nagai, Mahat, Matathias, Semei, Josech, Joda, Johanan, Resa, Zorobabel, Salatiel, Neri, Melchi, Addi, Kosan, Elamadam, Er, Jesus, Eliezer, Jorim, Mathat, Levi, Simeon, Juda, Josef, Jonam, Eliakim, Melea, Menna, Mattath, Natham,

¹ Všechny biblické citace jsou z ekumenického překladu (1. vydání Praha 1985), pokud není uvedeno jinak.

David, Isaj, Obéd, Bóaz, Sala, Naason, Amínadab, Admin, Arni, Chesróm, Fares, Juda, Jákob, Izák, Abraham, Tare, Náchor, Seruch, Ragau, Falek, Heber, Sala, Kainan, Arfaxad, Sem, Noe, Lámech, Matusalem, Henoch, Jared, Maleleel, Kainan, Enóš, Šét a Adam, který byl od Boha.“²

1.3 Rodokmen

Rodina je v současném vědomí vnímána mnohem úžeji než v minulosti. Průměrný mladý člověk zná jménem sotva své prarodiče, tedy osoby, jež si sám zažil. Člověk sám je však nositelem mnohem hlubší kontinuity. Moderní vědecké metody v oblasti přírodních věd nás však například při výzkumu DNA spojují s mnohem hlubší minulostí. Prostřednictvím rodokmenu je člověk vlastně ukotven nejenom v prostoru, ale i v čase.

Mnoho současných lidí našlo svou zálibu v sestavování rodokmenů. Poznávají osudy lidí, jež už před staletími ovlivnili je samotné. Ve vlastním rodokmenu máme svaté i hříšníky.

² Liturgický překlad pro snazší čtení připojuje slovo „otec“

2 Postavení ženy ve starověké společnosti

Lidská společnost měla ve svých počátcích nepochybně matriarchální rysy.³ Nejstarší civilizační útvary v kolébce civilizace tzv. úrodném půlměsíci - Mezopotámii, Egyptě byl sice patriarchální, přesto však měly ženy téměř rovnocenné postavení. V Mezopotámii měla žena dokonce značnou volnost. Měla právo se vzdělávat, obchodovat, účastnit se kultu. Legitimní dcera krále se mohla stát i královnou, pokud byla schopná vést stát. Ve starověku můžeme pozorovat sílící vliv patriarchátu a postupný zánik, do té doby značně rozšířeného matriarchátu. Matriarchát byl rozšířen na Krétě, která se značně lišila od okolních národů. Podle Platona veškerý život na tomto ostrově byl prostoupen vírou v bohyni Přírodu, která byla zdrojem veškerého stvoření a harmonie. Na Krétě žili muži a ženy ve vzájemné harmonii, společně sportovali, jedli, pili a modlili se. Z výše uvedeného pramenila láska k míru a úcta k zákonům, ale také strach z tyranie a válek.⁴

2.1 Postavení ženy v Mezopotámii

Mezopotamská společnost byla patriarchální, muži se zabývali náročnějšími hospodářskými úkoly (např. obdělávání půdy pluhem) a ženy pracovaly v domácnosti. O postavení ženy téměř před pěti tisíci lety se dozvídáme ze zákoníku sumerského vládce Urukagina, který zakázal, aby žena náležela dvěma mužům - tzv. *polyandrii* - a zakázal vydírání. V díle tohoto vladaře se též nacházelo heslo „Necht' mocný neublíží vdovám a sirotkům“, které později převzalo několik panovníků. Žena, jež by žila se dvěma muži, měla být ukamenována. Do té doby byla pravděpodobně polyandrie možná. Přesto si ženy dokázaly zachovat částečnou volnost alespoň v práci. Různé písemné prameny vypovídají už ve 3. tis. př. n. l. o ženách, které vykonávaly určité služební práce - pracovaly jako hrnčířky, přadleny, tkadleny atd. Dokonce se v této době vyskytovaly i písařky.⁵ Ženy v tehdejší společnosti bychom mohli rozdělit do několika skupin: velekněžky, kněžky, hieroduly, královny, milostnice a ženy v domácnosti.

³ S tím koresponduje vlastně i biblické jméno Eva (Gn 3,20) vykládané jako „matka (všech) živých“

⁴ Srov. KUBCOVÁ, Jana a Šárka. *Postavení ženy v židovské společnosti (dějiny a současnost)* [online]. [cit. 2016-2-1].

Dostupné z: <http://www.planovanirodiny.cz/view.php?cisloclanku=2009111802>

⁵ Srov. BIČ, Miloš. *Při řekách babylónských: dějiny a kultura starověkých říší Předního Orientu*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1990. s. 195

2.1.1 Velekněžky

Mezi ženami zaujímala nejpřednější místo velekněžka, která byla obvykle partnerkou krále. Vzhledem ke své hodnotě mohly takové ženy obývat vlastní paláce. Směly se i provdat, ale nesměly mít děti.

2.1.2 Kněžky

Ze starobabylónských písemností známe různé druhy knězek. Podrobněji však víme jen o třídách *nadítum* a *šugítum*.⁶ Kněžky *nadítum* žily společně v uzavřeném objektu, tzv. *gagúm* (jakémsi harému).⁷ Vrchním dozorcem objektu byl muž. Kněžky mohly mít v rámci takového objektu své vlastní příbytky. Mohly mít určitou volnost v obchodním podnikání a směly dokonce i přijímat návštěvy. Měly nárok na věno, ale i na dědictví. Směly se provdat, ale nesměly mít děti. Kněžka však mohla svému muži děti obstarat potomstvo pomocí jiné ženy.⁸

2.1.3 Hieroduly

Další skupinou byly *hieroduly*. Chránová prostituce byla v té době součástí náboženských úkonů. Ženy, které ji provozovaly, nebyly nikterak společensky snižovány. Kněžky k tomu povolány se ve svatyni volně oddávaly účastníkům slavnosti.⁹ V tomto případě šlo o výraz „mystické úcty k plození jako božskému aktu“. Služebnice se řídily jen příkladem své Paní. Často se o ní psalo jako o „velké nevěstce“, ovšem nebylo v tom naprosto nic snižujícího. Zachovalo se množství sošek této „nevěstky“ a to nejen v chrámech. Sošky patřily takřka k majetku každé řádné domácnosti, protože každá žena potřebovala jejich pomoc. Chránové nevěstky, byly služebnicemi své bohyně. Těšily se ve společnosti jisté úctě. Jejich vlastní rodiny s nimi počítaly nadále, jako s vlastními členkami. Samy se měly možnost provdat. Některé z nich směly nosit závoj.

2.1.4 Královny a princezny

Osobitou skupinou byly královny. Jen málokterým ženám se podařilo prosadit v konkurenci ostatních žen královského harému a zapsat se do dějin. Úděl princezen byl nepoměrně těžší,

⁶ Srov. BIČ, Miloš. *Při řekách babylónských: dějiny a kultura starověkých říší Předního Orientu*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1990. s. 196-198

⁷ Srov. HELLER, Jan. *Starověká náboženství: náboženské systémy starého Egypta, Mezopotámie a Kenaanu*. 3. vyd. Neratovice: VERBUM Publishing s.r.o. 2010. s. 184

⁸ Srov. BIČ, Miloš. *Při řekách babylónských: dějiny a kultura starověkých říší Předního Orientu*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1990. s. 199-200

⁹ Narážkou na tuto praxi by mohla být v Gn, 1-4 „synové Boží a dcery lidské“

v případě, že se některé z nich nepodařilo dostat do popředí v postavení královny. Princezny se stávaly vlastně jakýmsi „vývozním artiklem“ na území spojeneckých vladařů. Někdy je králové posílali do harému silnějšího krále, jemuž v boji podlehl, nebo je provdali za krále z toho důvodu, že stáli o jeho spojenectví. Ženy, které se ocitly v panovnických harémech, tam většinou zůstávaly jako v doživotním vězení. Šťastnější postavení měly ty princezny, které byly zasvěceny některému božstvu jako kněžky.¹⁰

2.1.5 Milostnice

Milostnice byly další třídou. Staroorientální paláce byly nemyslitelné bez harémů. Král byl ručitelem plodnosti své země. Viditelným důkazem jeho zvláštního obdaření bylo právě množství žen. V harému se sešly ženy nejen různého původu, ale i různých povah. Tento fakt vedl pravděpodobně k určité žárlivosti, popudlivosti nebo otupělosti těchto žen. Vstup do harému byl nepovolaným zakázán a jakékoliv vyzrazení tajemství se trestalo. Spojení s vnějším světem bylo téměř nemožné. Útěk z tohoto místa byl vyloučen. Hromadění žen v harémech nutně vedl k jejich nedostatku na jiných místech. Z tohoto důvodu se ženy v tomto období dokonce i půjčovaly.¹¹

2.1.6 Ženy v domácnosti

Jiné postavení měly ženy v domácnosti. Za Chammurapiho († asi 1750 př. n. l.) byla žena muži podřízena už tak dokonale, že zákon v určitých případech stanovil smrt utopením, když žena odmítala mít intimní poměr se svým manželem. Muž se stal hlavou společnosti a byl tedy ve své rodině pánem. Ženu si kupoval, a proto s ní mohl zacházet jako se svým majetkem.¹² Pokud zrušil zasnuby, tak ztrácel nárok na vrácení částky, kterou předal budoucímu tchánovi jako „dar“ za nevěstu. Dívka však zasnuby zrušit nesměla. Muž mohl manželku zapudit, ovšem žena směla opustit muže jen ve výjimečných případech a pouze po soudním rozhodnutí. Teoreticky se ženám přiznávalo právo na uzavírání smluv a na adoptování dětí. Ženy byly zákonem chráněny před násilím. Ale nikdo je v té době nebránil před jejich manželi. Úkolem ženy bylo rození dětí, které se stávaly novými pracovními silami. U dívky se předpokládalo, že do sňatku vstoupí jako panna. Pokud někdo dívku znásilnil, musel si ji vzít za ženu nebo jejímu otci zaplatit trojnásobek její kupní ceny. Potraty byly trestány nabodnutím na kůl. Manželství záviselo výhradně na muži. Pokud se chtěl muž zbavit

¹⁰ Srov. BIČ, Miloš. *Při řekách babylónských: dějiny a kultura starověkých říší Předního Orientu*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1990. s. 201-211

¹¹ Srov. Tamtéž, s. 216

¹² Srov. Tamtéž, s. 218-220

své ženy, tak ji prostě zapudil. Vrátil jí věno a vyplatil odbytné. Žena byla majetkem muže a z tohoto důvodu neměla právo od něho odejít. Vážně se posuzovala nevěra ženy. Staroorientální zákony bohužel pojem mužovy nevěry vůbec neznaly. Muž měl možnost mít kromě své hlavní ženy ještě další ženu. Jeho styk s otrokyněmi byl pokládán za zcela přirozený. Mohl mít dítě dokonce i s pouliční nevěstkou. Manželskou nevěrou se mohla provinít jenom žena, protože zasáhla do práv svého muže. Za toto provinění byla potrestána obvykle utopením.¹³

2.1.7 Otrokyň

Jiné bylo i postavení otrokyň. Zajaté ženy se dávaly do otroctví. Vykonávaly různé těžké práce v domácnosti nebo na poli. Mladší a hezčí ženy se stávaly vedlejšími ženami svého pána. Pokud s ním měly děti, tak nabývaly určitého lepšího postavení v rodině. Prodej dětí, hlavně dcer se obvykle halil do roušky adopce.¹⁴

2.2 Postavení žen ve starověkém Egyptě

2.2.1 Postavení egyptské ženy obecně

Postavení žen v Egyptě můžeme poznat hlavně z bohatých výjevů v pohřebištích na hrobkách. Na vrcholku hierarchie stojí manželka, ovšem někdy i matka majitele hrobky, která je elegantně oblečena a sedí se svým manželem u obětního stolu. Jindy jsou zase manželé zpodobněni na společném sousoší. Občas bývá muž doprovázen svojí chotí při různých pracích. Ženy v Egyptě zaujímaly různá postavení, královny, bohaté měšťanky, služebnice atd. Služebnice, zvláště mladé dívky se zabývaly domácími pracemi – pečením chleba, vařením piva, ale především tkaním. Některé ženy se profesionálně věnovaly zpěvu nebo tanci. Je pravděpodobné, že Egypťané sami netančili, ale rádi přihlíželi hudebním a tanečním vystoupením.¹⁵

Ženy nebyly nositelkami žádných důležitých titulů, s výjimkou několika titulů kněžských, a kromě několika málo členů královské rodiny, měly jen nepatrnou politickou moc. Některé ženy působily hlavně ve svatyních ženských bohů. Nebyly to panny žijící v celibátu, ale

¹³ Srov. BIČ, Miloš. *Při řekách babylónských: dějiny a kultura starověkých říší Předního Orientu*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1990. s. 212-217

¹⁴ Srov. Tamtéž. s. 220-222

¹⁵ Srov. BAINES, John a Jaromír MÁLEK. *Svět starého Egypta: kulturní atlas*. Vyd. 1. Praha: Knižní klub, 1996. s. 196, 204 – 205

manželky mužů různých společenských vrstev.¹⁶ Za chrámovou službu pobíraly hmotnou odměnu.

2.2.2 „Paní domu“

Nejobvyklejším titulem žen bylo „paní domu“. Toto oslovení v té době odpovídalo dnešnímu názvu paní. Většina žen byla negramotná, takže jim byla uzavřena úřednická kariéra. Po tomto povolání ovšem většina žen neprahla. Z vyšších funkcí mohly ženy dosáhnout postavení představených zpěvaček, hudebnic, tanečnic nebo představených chrámových pokladnic.

2.2.3 „Manželka boha“

V období Nové říše (tj. 1550 - 1069 př. n. l.) v chrámu karnackého Amona je významná funkce „manželky boha“, kterou nejčastěji zastávala sama královna nebo některá z princezen. Příslušnice aristokratických rodin vytvářely pozemský harém tohoto boha.¹⁷ U žen nebyla, na rozdíl od mužů, oceňována ani moudrost stáří. Naopak egyptská žena byla symbolem krásy, a proto i mužova matka bývá zobrazována stejně ideálně mladá jako jeho manželka. Postavení ženy bylo ve všech staroorientálních kultur na nejvyšší úrovni.

2.2.4 Egyptská žena obecně

Egyptská žena měla ve srovnání se svými vrstevnicemi v jiných zemích a dokonce i s dnešními ženami v některých orientálních zemích velmi dobré postavení. V některých scénách sice stojí žena za manželem nebo je zobrazena o něco menší, ale to je proto, že umělec chtěl zdůraznit mužův význam a jeho společenské postavení, nikoli záměrně ponížovat ženu. V pozdní ptolemaiovské době mohla být žena i samostatnou právní osobou. Disponovala svým majetkem a mohla uzavírat různé druhy smluv včetně té, kterou sama sebe mohla prodat do otroctví. Otroctví totiž mohlo být pro ženu výhodou, protože kupující na sebe bral povinnost ženu živit a chránit její zdraví. Žena se také mohla obrátit s žalobou na soud. Za tutéž práci byla zřejmě odměňována stejně jako muž.¹⁸

¹⁶ I starozákonní příběh o výchově patriarchy Josefa v Egyptě (Gn 39,7-20) odráží postavení významných žen spřízněných s královským rodem

¹⁷ Srov. STROUHAL, Eugen. *Život starých Egyptanů*. 2. rozš. vyd. Londýn: Opus Publishing, 1994. s. 59

¹⁸ Srov. BAINES, John a Jaromír MÁLEK. *Svět starého Egypta: kulturní atlas*. Vyd. 1. Praha: Knižní klub, 1996. s. 205

2.2.5 Egyptské manželství

V Egyptě spolu muž a žena mohli žít, aniž by proběhl oficiální sňatek, ale právní postavení dvojice žijící pohromadě bylo jiné než u sezdaného páru.¹⁹ Manželský svazek byl ideálem staroegyptského života. Rodina byla ve velké vážnosti a doklady o ní existují už z předdynastických dob. Vstup do manželství vyjadřovali Egypťané obratem „vzít si ženu“. Hlavní slovo měl sice dívčin otec, ale nezanedbatelný byl i názor matky. Když dívka otce neměla, zastoupil ji obvykle její strýc. V té době bylo zvykem vstupovat do manželství u dívek mezi 12. a 13. rokem a u chlapců kolem 14 let. Při průměrné délce života, která se u žen pohybovala okolo 35 let a u mužů okolo 40 let, nebylo takovéto rozmezí ničím neobvyklým.²⁰ V Egyptě byly rozšířeny příbuzenské sňatky i mezi prostým lidem. Brali se nevlastní sourozenci, obvykle strýc s neteří a ještě častěji bratranec se sestřenicí. Tento poslední typ je údajně běžný dodnes. Se svazky pokrevních sourozenců se ovšem v lidových vrstvách setkáváme zřídka. Od 15. století př. n. l. je navíc ještě obtížnější je prokázat, protože se ujal zvyk nazývat sestrou i milovanou dívku nebo manželku.

Dalším příznačným znakem staroegyptských sňatků bylo to, že manželé obvykle pocházeli ze stejné sociální vrstvy. Ovšem existovaly i výjimky. Svazek svobodného člověka s otrokyní byl považován za vztah bez právního zajištění. Děti, které se z tohoto svazku narodily, zůstávaly otroky. Aby otrokyně směla vstoupit do řádného manželství, musela být vykoupena nebo adoptována a stejně tak její děti. Egypťan mohl mít teoreticky neomezený počet manželek. Ovšem manželství kladlo na muže takové finanční nároky a i systém svatebních smluv zajišťoval materiální práva ženy a jejích potomků tak, že většině Egypťanů stačila jedna žena. Více si jich prostě nemohli dovolit. Vedlejší manželky si mohl dopřát pouze král, popřípadě nejvyšší úředníci. Polygamie měla představovat co nejvíce možností, jak získat mužského dědice.²¹ Svatební smlouva mohla být uzavřena v den svatby, ale i kdykoli potom, třeba až po narození dětí. Původně šlo o smlouvy mezi manželem a tchánem, později mezi oběma manželi. V některých smlouvách nalezneme i záznam o tom, že otec nevěsty dává muži přesně stanovenou částku na roční obživu a ošacení ženy. Muž se zase musel zaručit, že bude ženu podporovat z toho, co vydělá a v případě rozvodu jí z toho musel vyplatit podíl, nejčastěji jednu třetinu. Jako dědic měla žena právo opět na třetinu majetku zemřelého, děti na 2 třetiny. Na celé dědictví měla žena právo v případě, že ji muž adoptoval jako svou dceru.

¹⁹ Srov. BAINES, John a Jaromír MÁLEK. *Svět starého Egypta: kulturní atlas*. Vyd. 1. Praha: Knižní klub, 1996. s. 206

²⁰ Srov. Tamtéž.

²¹ Srov. Tamtéž. s. 207

Věci, které si žena přinesla do manželství, zůstaly v jejím trvalém vlastnictví a totéž se týkalo i majetku muže. Povinností ženy bylo porodit manželovi chlapce, (děvčátka se nepočítala). Pokud byla žena neplodná, bylo nejběžnějším východiskem opatřit manželovi souložnici a její děti poté adoptovat. Neplodnost jinak mohla být i důvodem k rozvodu. Manželka musela být svému muži oddána, naproti tomu manžel si mohl klidně opatřit vedlejší ženu. Často uplatňoval svůj nárok na služky, většinou otrokyně, které mu byly zavázány službou všeho druhu. Cizoložství bylo považováno za nejzávažnější zločin, ať už se ho dopustil muž či žena. Viníci bývali zbičováni nebo navždy označeni uříznutím nosu nebo uší. Hrozil jim i trest smrti. Nevěra ženy (mužova nikoli!) byla jedním z nejčastějších důvodů zániku manželství.²² Dalšími důvody rozvodu byla tělesná vada partnera, nebo rozhodnutí vzít si někoho jiného. Stejně jako svatba byl rozvod soukromý akt, kdy jeden partner propouštěl druhého z manželského svazku, obvykle tedy muž ženu. Ovšem bylo i možné, aby tchán nebo ženin bratr odvedli manželku muži, který byl usvědčen ze závažných zločinů (např. z vykrádání hrobů). Po rozvodu musela žena opustit dům svého bývalého manžela (jen výjimečně v něm mohla zůstat na omezenou dobu), ale potom pak se stala břemenem svých rodičů. Pokud došlo k rozvodu z mužovy vůle, mohla si žena odnést všechny své věci. Exmanžel jí musel vrátit peníze za to, že se stala manželkou, předat jí třetinu společně získaného majetku a také majetek, který měl být odkázán jejím dětem. Dále odstupné, které dosahovalo až jedné třetiny manželova majetku nebo dokonce polovinu, pokud se muž zamýšlel oženit s jinou ženou. Rozvod pro muže představoval těžkou majetkovou ztrátu a mnozí si takový krok raději rozmysleli. Bez majetkové náhrady mohl muž ženu propustit jenom, když mu byla nevěrná. Žena rozvedená z vlastní vůle dostala pouze svoje soukromé věci a dále podíl ze společného majetku, nikoli však odstupné. Důsledkem rozvodu bývalo též odstranění vyobrazení a jména ženy v původně společném hrobě.

2.2.6 „Velká královská manželka“ a „králova manželka“

V období Nové říše se začíná objevovat titul „velká královská manželka“. Hlavním důvodem bylo, aby se královna jasně odlišila od skupiny přibývajících obyvatelk harému. Potřebu odlišit královu choť od skupiny méně významných manželek vyjádřil titul „králova hlavní manželka“. Titul „králova manželka“ měly všechny ženy krále. Další tituly odrážely nejen jejich postavení vůči faraonovi, ale i jejich náboženské funkce. Mohly být kněžkami významných božstev. Poté, co se jejich syn stal králem, získaly titul „královská matka“ a vysoké společenské postavení. Královská matka mohla být pohřbena v malé pyramidě poblíž

²² Srov. VERNER, Miroslav. *Ilustrovaná encyklopedie starého Egypta*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1997. s. 264

pyramidy svého manžela.²³ Důležitou roli hrála královna jako regentka při zajištění nejen dynastické kontinuity, ale i mocenské stability. K regentství docházelo v případě nedospělosti či předčasné smrti krále nebo též následníka trůnu.

2.2.7 Samostatně vládnoucí ženy

Jako samostatně vládnoucí ženy-krále můžeme zatím jmenovat například Kleopatru († 30 př. n. l.) a Hatšepsut († asi 1457 př. n. l.). Důležité bylo i postavení královny Nefertiti († asi 1330 př. n. l.). Jméno můžeme přeložit slovy „kráska, která přišla“. Tato panovnice se provdala za faraona Achnatona. Jméno této staroegyptské královny se později stalo synonymem krásy.

2.3 Postavení ženy, historické, náboženské a psychologické pozadí izraelské doby

Hebrejská literatura biblických spisů prozrazuje i své dobové pozadí. Písmo je knihou patriarchální. Bibličtí autoři tvořili portréty žen v dobách, kdy první místo ve společnosti patřilo mužům. Autoři Písma vycházeli automaticky z podřízenosti ženy. Toto pokládali zadané a neměnné.²⁴ I v Desateru má v desátém přikázání dům přednost před ženou. Muž nemá dychtit po domě svého bližního. A teprve na druhém místě je mužům zakázáno dychtit po jiné ženě. Ženy byly vnímány méněcenně naproti mužům. To je v Písmu patrné například v knize Přísloví.²⁵

2.3.1 Postavení ženy v Izraeli ve Starém zákoně

Starý zákon nám přináší zprávy o tom, jaké postavení měla žena ve společnosti Izraelitů. Jako manželka byla zcela závislá na muži, který měl právo rozhodovat o jejím osudu (například mohla být žena mužem bez udání důvodu zapuzena). U Izraelitů, se můžeme setkat s tím, že žena byla brána jako pracovní síla, kterou měl otec právo prodat do otroctví. Žena během svého života přecházela z otcovy moci do moci svého manžela, který za ni předem otcí zaplatil. Přibližně od 5. st. n. l. se žena postupně dostávala pod úplný vliv muže. Byla tedy vnímána jako majetek muže v patriarchálně chápaném světě. Jedním ze základů židovského způsobu života bylo založení rodiny. Důležitým článkem rodiny byla žena. Ideál židovské ženy jako manželky, matky a hospodyně byl znám z Knihy přísloví, kde je jeho obraz vylíčen v básni „Chvála ženy statečné“. ²⁶Člověk plně dozrál založením manželství. Židovský

²³ Srov. VERNER, Miroslav. *Ilustrovaná encyklopedie starého Egypta*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1997. s. 265

²⁴ Srov. BALABÁN, Milan. *Jímavé portréty biblických žen: milovnice, trpitelky, bojovnice i kněžky noci*. Praha: Kalich, 2009. s. 10

²⁵ Srov. Př 22,6

²⁶ Srov. ZOUFALÁ, Marcela. *Judaismus a ženy v Izraeli*. Vyd. 1. Praha: Karolinum. 2012. s. 46

způsob vidí ženu jako ústřední postavu domácnosti. U Židů se kladl důraz na tzv. levirátní manželství, které zaručovalo pokračování rodu. Pokud zemřel manžel, aniž stačil zplodit syna, tak byl jeden z bratrů povinen si vzít vdovu a zajistit zplodění syna. Ten byl považován za syna zemřelého. Pokud se pozůstalý bratr odmítl oženit s vdovou, tak si žena mohla stěžovat u rady starších.²⁷

2.3.2 Postavení ženy v římském právu

Základním stavebním prvkem starověké římské společnosti byl muž, protože on byl tím, kdo měl sílu těžce pracovat na poli a bránit svou vlast. Žena existovala pouze jeho prostřednictvím – jako dcera, manželka či matka. Ovšem to neznamená, že by žila v opovržení či byla nucena pobývat v ženské části domu, jako tomu bývalo v starověkém Řecku. Bylo velmi obvyklé, že manžel své ženě svěřoval klíče od domu a ona mohla spravovat dům. Pečlivě zahalena mohla dům svobodně opouštět, a když pocházela ze vznešené rodiny, tak měla větší vážnost než občan prostého původu.

Veřejný život Říma byl výlučnou záležitostí mužů. Od žen se očekávalo, že budou své uplatnění hledat v rámci rodiny. Žena se měla zdržovat doma, pracovat v domácnosti, řídit její chod a pečovat o výchovu dětí. Fungování rodiny bylo do značné míry ponecháno na její iniciativě. Římské ženy nemohly vykonávat ani občanské ani veřejné úřady, ale měly přístup na veřejné hry. Mohly je však sledovat pouze z vyšších míst na tribunách. Ze sledování atletických soubojů, v nichž soutěžící bojovali nazí, byly ženy vyloučeny. Na druhé straně však mohly sledovat například vozatajské závody. Mohly se rovněž účastnit hostin, avšak dlouho jim bylo zakázáno pít víno. Ženy z vyšších společenských vrstev se postupně značně přiblížily mužům i v oblasti vzdělání, (kromě základních znalostí studovaly např. filosofii nebo historii). Vzdělání záviselo na majetkovém postavení rodiny.

Římská žena měla být po celý svůj život podřízena muži, nejdříve otci, pak manželovi. Pokud tedy došlo k situaci, že takovéto podřízení neexistovalo, byl to jev nežádoucí. Žena, která by jinak své věci spravovala sama, byla místo toho podřízena poručníkovi, který měl dbát o to, aby si svojí neuvážeností nezpůsobila nějakou újmu. Právní postavení ženy u Římanů bylo příznivé. Žena řídila výchovu dětí a práci otrokyň. Chodila do veřejnosti, účastnila se nejen bohoslužeb, ale i her a zábav. V divadlech a amfiteátrech byla vyhrazena ženám zvláštní místa, v cirku však mohly sedět spolu s muži. U soudu mohla žena nejen svědčit, ale být i

²⁷ Srov. *Starý zákon a ženy* [online]. [cit. 2016-2-7]. Dostupné z: <http://www.osud.biz/12-12-2011/427/stary-zakon-zeny>

žalobkyní. Právně měla sice jednat skrze svého poručníka (otec, manžel). Toto omezení bylo však mnohdy jen formální.²⁸

2.3.3 Postavení ženy v Novém zákoně

Ženy se v Novém zákoně vyskytují méně často než muži a málokteré z nich známe jménem. Některé listy v Písmu obsahují výroky namířené proti tomu, aby ženy plnily významné úkoly.²⁹ Určitá pravidla v Bibli nařizovala ženám podřízenost vůči mužům.³⁰ Ježíše během jeho veřejného působení v Galileji a Jeruzalémě ženy velmi často doprovázely. Skutečnost, že jen málo je jich zmíněno jménem, nemusí nutně znamenat, že by se v blízkosti Krista vyskytovaly pouze zřídka. Když se zaměříme na texty, v nichž jsou ženy jmenovitě zmíněny, narazíme opakovaně na jediné často se vyskytující jméno – Marie z Magdaly.³¹ Ale najdeme i jiná jména. V Lukášově evangeliu se zběžně objevují Zuzana a Johanna, které byly učednicemi a spolupracovnicemi v rozmanitých praktických záležitostech.³² V různých částech Lukášova a Janova evangelia čteme o Martě a Marii.³³

2.3.4 Ježíšův přístup k ženám

Ježíš z Nazareta svým přístupem k člověku nedělal rozdíly mezi muži či ženami, mezi chudými či bohatými, Židy či pohany. Setkával se s lidmi z různých vrstev společnosti. Často jedl nebo mluvil s váženými lidmi. Neváhal však vejít ani do domu celníka, nebo se setkat s nevěstkou.

Skutečnost, že Ježíše doprovázela skupina učedníků, mezi nimiž byli jak muži, tak ženy, byla v tehdejší patriarchální společnosti zcela mimořádná. Ještě pozoruhodnější jsou však zprávy evangelistů o tom, že zatímco se učedníci se (až na Jana) po Kristově zatčení rozutekli, tak ženy s Ježíšem setrvaly až do jeho smrti. Podle Janova evangelia³⁴ byla pak Marie z Magdaly prvním člověkem, který viděl vzkříšeného Krista, a zvěstovala učedníkům jeho zmrtvýchvstání. Církevní tradice ji z tohoto důvodu nazvala „apoštolkou apoštolů“. Evangelista Lukáš věnuje značnou pozornost dvěma sestrám – Martě a Marii.

²⁸ Srov. JELÍNKOVÁ, Klára. *Právní postavení ženy v římském právu* [online]. [cit. 2016-2-20]. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/102770/pravf_m/Text_prace.pdf

²⁹ Srov. 1Tm 2,11n; 1K 14,34n

³⁰ Srov. Ef 5,21-33; 1P 3,1-7

³¹ Srov. SAR, Rosa de. *Marie z Magdaly a ženy v životě Ježíše*. Praha: Onyx, 2007. s. 94

³² Srov. TAMEZOVÁ, Elsa. *Vedoucích role žen v Novém zákoně* [online]. [cit 2016-1-1]. Dostupné na: <http://www.getsemany.cz/node/3018>

³³ Srov. L 10,38-42; J 11,1-45; 12,1-8

³⁴ Srov. Jan 20,1-18

Marta se věnovala obsluhování vzácného hosta, zatímco Marie „si sedla k nohám Ježíšovým a poslouchala jeho slovo.“³⁵ To byla pozice vyhrazená pro učedníky. Tehdy to však bylo něco skoro skandálního: Marie si sedne k Ježíšovým nohám, aby poslouchala jeho učení, a Ježíš nejenže ji neodkázal do patřičných mezí, ale ještě ji pochválil a dokonce dal za příklad.

³⁵ Srov. Lk 10,39

3 Pramatky Ježíše Krista

V rodokmenu podle Matouše se jmenovitě objevují hned čtyři ženy - Tamar, Rachab, Rút a Batšeba. Tyto ženy obklopují počátky Ježíše Krista, stejně jako jiné ženy s Marií doprovází Ježíše na kříži a přijímají později zvěst o jeho vzkříšení. Z kauzálního pohledu představují Ježíšovy pramatky dlouho opomíjené ženské prvky, které se domáhají začlenění do našeho života a jež svým přijetím zabezpečují Davidovu linii. Z toho vyplývá, že Kristus jako nový Mesiáš přinesl nejen pouhé přijetí, ale i ochotné začlenění ženských prvků bytí, tj. zcela nový vztah k ženám.³⁶

Rodokmeny u Matouše a Lukáše nejsou přesné historické dokumenty. Nejsou dokonce ani shodné. Mapují Ježíšův původ přes Josefa k jeho velkým předkům, ale přehlíží mezeru, která vznikla, když Maria počala z Ducha svatého. Celá otcovská linie předků končí u Josefa a ponechává významnou mezeru mezi lidským původem a Božím zásahem. Je zajímavé, že se v rodokmenu Ježíše se jmenovitě nesetkáváme s jinými významnými ženami Starého zákona, jako byly Sára, Rebeka nebo Ráchel. Jak z Písma víme, tak Ježíš nikdy nejednal se ženami povýšeně, ale promlouval k nim v podobenstvích a přibližoval a ozřejmoval jim Boží jednání ve světě.³⁷

Tyto čtyři pramatky předjímají výjimečnou úlohu Marie. S Marií jako pátou z žen začíná pomyslná hra čísel, která v Písmu naznačují určitou symboliku. Číslo obecně symbolizuje určitý řád. Každé číslo má svou vlastní povahu, danou identitu a přesnou vyhraněnost. Číslo čtyři představuje celost, ale také spolupůsobení. V Písmu číslo čtyři symbolizuje úplnost.³⁸ Slovo Jahve se skládá ze čtyř písmen. Z Edenu tečou čtyři řeky. Kříž ukazuje čtyřmi směry. Zemi ohraničují čtyři rohy a stejný počet druhů větru. Čtyři živí tvorové se objevují v Janově knize Zjevení, aby zdůraznili spojení lidského a božského. Zvěst o Ježíši nám podávají čtyři evangelisté. V Apokalypse vystupují čtyři andělé zkázy. Čtyřka obvykle symbolizuje zemi, nebo lidskou situaci.³⁹

Čtyři pramatky v rodokmenu vedou nevyhnutelně k páté: k Marii, která stojí v rodokmenu stranou od všech ostatních, protože Ježíšův rodokmen končí u Josefa a pak překlenuje mezeru, aby zmínil Marii, která přivádí Ježíše na svět. Všechny čtyři ženy směřují k páté,

³⁶ Srov. ULANOV, Ann Belford. *Pramatky Ježíše Krista*. 1. Vyd. Praha: One Woman Press, 2003. s. 7.

³⁷ Srov. Tamtéž, s. 15

³⁸ Srov. Tamtéž, s. 16

³⁹ Srov. Tamtéž, s. 17

kteřá je Bořím zásahem pozdvížena vzhůru a před všechny předky. Z jejího rodu pochází Kristus z duchovního hlediska. V těle pochází ze dvou linií, Davidovy a Adamovy. Otvírá se otázka, proč jsou výše uvedené čtyři ženy postaveny v určitém úhlu pohledu proti té páté? Odpověď můžeme nalézt opět v číselných symbolech. Číslo pět vyjadřuje určitou jednotu, dokonalost či úplnost.⁴⁰

Genealogická představa nepřerušené kontinuity od Ježíše zpět k Adamovi napovídá, i když to není nikde výslovně řečeno, že pro kontinuitu lidstva potřebujeme ženy. Tyto čtyři pramatky ji zajišťují v těch okamžicích, kdy hrozí její přerušení. Přesto si žádná z těchto žen neuvědomuje tuto klíčovou úlohu. Při posledním přerušení zasáhne sám Bůh. Všichni Ježíšovi předkové končí u Josefa a rodokmen Krista „přeskočí“ k Marii jako Bohorodičce. Tím poukazuje na božský zásah, na který upozorňujeme v Krédu. V Panně Marii nalézáme symbol tajemství Boha vstupujícího do dějin v lidské podobě. Řetězec generací vedoucích k Ježíšovi, Bůh naplňuje, ale i přetíná. Objevuje se mezera. Linie, která vede k Josefovi, nekončí Ježíšem. Bůh přivádí svého Syna na svět, když anděl Gabriel Marii zvěstuje její budoucí mateřství. Mezeru v rodokmenu překlene Bůh, když přeskočí linie rodu a přistoupí k Marii. Evangelista Matouš by měl vlastně postavit rodokmen Mariin, nikoliv Josefův. Ale evangelista volí rodokmen Josefův, aby zdůraznil setkání patriarchální tradice s Tím, kdo přináší nové bytí a to pomocí femininního rodokmene. Hospodin nenabízí pokračování lidského rodokmenu, nýbrž jej boří. Bůh rodokmen nezahlazuje, nýbrž mění, poté, co překročí zdánlivě nepřekonatelnou propast, k níž rodokmen dospěl. Bůh vstupuje do světa pomocí femininního modu lidského bytí. Symbolická hra čísel mezi čtyřmi matkami na jedné straně a pátou na straně druhé připravuje půdu pro příchod Ježíše Krista. Všechny výše uvedené pramatky poznávají neregulérní svazky, hanbu, krvesmilstvo, prostituci, zradu, vyhnanství, nezákonné, nemanželské těhotenství. Všechny se vyznačují troufalostí, iniciativou, odhodlaností a vytrvalostí.⁴¹

3.1 Támar

„Juda dal Erovi, svému prvorozenému, manželku jménem Támar.“⁴²

⁴⁰ Srov. ULANOV, Ann Belford. *Pramatky Ježíše Krista*. 1. Vyd. Praha: One Woman Press, 2003. s. 18

⁴¹ Srov. Tamtéž. s. 20-24

⁴² Gn 38,6

3.1.1 Tamar, Er, Onan a Juda

Příběh ženy jménem Tamar je zmíněn ve 38. kapitole knihy Genesis. Juda syn Jákobův, odešel od svých bratrů a připojil se k muži, který se jmenoval Chíra. Seznámil se s dcerou Šúa a vzal si ji za manželku. Tato žena mu porodila tři syny. Jeden z nich se jmenoval Er a ten se oženil také s Kananejkou jménem Tamar. Ovšem Er se nechoval správně a byl zlý a proto ho Hospodin zabil. Juda tedy poslal za snachou podle levirátního zákona svého druhého syna Onana, aby se s ní oženil. Ovšem Onan nechtěl zplodit svému bratru potomstvo a proto vypouštěl při souloži semeno na zem. Za tento prohřešek byl i Onan zabit Hospodinem. Juda poslal snachu zpět do otcovského domu, ale slíbil jí, že až jeho třetí syn Šela dospěje, tak ho také provdá za Tamar. Později Judovi zemřela manželka a on pak odešel za přítelem Chírou do Timmy na stříhání ovcí. Ovšem Juda měl ve skutečnosti obavy, že kdyby dal i posledního syna Tamar, tak by i tohoto muže mohl stihnout stejný osud jako ostatní bratry, takže Tamar syna nedal, přestože už dospěl. Tamar pochopila Judův úmysl, a proto se převlékla za chrámovou nevěstku a stoupnula si do brány, o níž věděla, že jí musí Juda projít. Juda dal Tamar jako zástavu pečetní prsten, šňůru a hůl, jak si prostitutka poručila. Juda měl poměr se svou snachou a ta otěhotněla. Druhý den hledal Juda chrámovou prostitutku a chtěl jí dát kůzle, jak jí slíbil, ale dozvěděl se, že žádná taková žena neexistovala. Za tři měsíce se Juda dozvěděl, že Tamar otěhotněla. Ta mu poslala prsten, šňůru a hůl se vzkazem, že otěhotněla s majitelem těchto tří věcí. Juda musel uznat, že ho tato žena svoji chytrostí přelstila. Nakonec mu porodila dvojčata. Porodní bába prvnímu chlapci uvázala na prst šňůrku, aby označila prvorozené dítě, ovšem během porodu toto dítě bylo odstrčeno svým bratrem a jako první se narodil druhý sourozenec, který dostal jméno Peres. To znamená „ten, kdo se protlačuje“ či doslova „ten, kdo dělá díru ve zdi“. Druhý sourozenec dostal jméno Zerach, neboli rozbřesk.

Podle rabínských komentářů dělal pravděpodobně prvorozený Er to samé co Onan, tedy vypouštěl semeno na zem. Er sobecky chtěl, aby Tamar nepočala a její krása tak zůstala nedotknutá.⁴³ Je zajímavé, že celý příběh je vložen do nikoliv josefovského, ale do jákobovského cyklu vyprávění.⁴⁴

⁴³ Srov. DUBINOVÁ, Terezie. *Ženy v Bibli, ženy dnes: sborník přednášek z cyklu Terezie Dubinové, PhD. ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze leden 2007 - leden 2008*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2008. s. 73

⁴⁴ Srov. Mt 38. a 39. kapitola

V obou příbězích je intimní poměr iniciován ženou, ale čin Tamar je hodnocen jako vhodné svedení za účelem zachování rodu, ale čin Potifarovy manželky - Mut-em-enet je - odsouzen jako nemravný, protože měl poškodit nevinného.⁴⁵

Tamar je zde zobrazena jako žena, která velmi touží po dítěti a je si vědoma toho, že by chtěla naplnit zákon levirátního manželství, ale bohužel její tchán Juda jí nechce toto právo umožnit. Někteří židovští učenci se domnívají, že Judovy zástavní předměty poukazují na Mesiáše královského původu.⁴⁶

Tamar je cizinka - Kananejka. Žila v zemi, kterou později Izraelité dobyli. Kultura i náboženství Kanaánu bylo velmi odlišné od náboženství Izraele.⁴⁷

3.1.2 Význam jména

Tamar se obvykle překládá jako „Palma“. Symbolika palmy představuje v židovském pojetí krásu, ztepilost a spravedlnost. Dále tento strom vyvolává představu krásy a harmonie, což patří u žen k nejlichotivějším komplimentům.⁴⁸ To dokazuje například verš v Písni písní, kde ženich chválí krásu nevěsty slovy: „*Postavou se podobáš palmě a svými prsy hroznům datlí.*“ Palma je v Písmu spojována například s truchlící ženou. Palma byla připomínkou života. Palmové město je uváděno v knize Soudců. Byla to i připomínka spravedlnosti: „*Spravedlivý roste jako palma.*“⁴⁹ Jistě stojí za povšimnutí, že Tamar chtěla od Judy jako zástavu hůl. V té době se do hole vyřezávaly symboly rodu. Výše zmíněné zástavní věci byly v té době specifickým kultovním, rodinným a rodovým průkazem. Neobvyklý je i Tamařin porod. Ten, který se měl narodit jako prvorozený, se nakonec narodí v pořadí jako druhý. Tím ovšem přijde o všechna privilegia, jež prvorozenství v té době přinášelo. Peres se tedy touto netradiční formou dostává do Davidova rodokmenu. V příběhu Tamar jsou nevinní podezřelí ze zločinů, které nespáchali. Navzdory lidské nevěře a neodpovědnosti prosazuje Bůh své cíle. Juda poznává svůj omyl a dává se na cestu pokání a Tamar se nakonec dočká dvou synů.⁵⁰ Juda vlastně také, za Era a Onana. „*Tamařina víra je vytrvalá a zápasící, poněvadž je upnuta*

⁴⁵ Srov. DUBINOVÁ, Terezie. *Ženy v Bibli, ženy dnes: sborník přednášek z cyklu Terezie Dubinové, PhD. ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze leden 2007 - leden 2008*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2008. s. 76

⁴⁶ Srov. ULANOV, Ann Belford. *Pramatky Ježíše Krista*. 1. Vyd. Praha: One Woman Press, 2003. s. 27

⁴⁷ Srov. *Biblické ženy. Postavy Staré zmluvy*. 1988. s. 169

⁴⁸ Srov. CATTABIANI, Alfredo. *Florarium: mýty, legendy a symboly spjaté s květinami a rostlinami*. Vyd. 1. Praha: Volvox Globator, 2006. s. 84

⁴⁹ Ž 92,13

⁵⁰ Srov. BALABÁN, Milan. *Jímavé portréty biblických žen: milovnice, trpitelky, bojovnice i kněžky noci*. Praha: Kalich, 2009. s. 186-188

*k budoucnosti. Mohli bychom říct, že Támarina aktivní víra je s budoucností spjatá. Biblické vyprávění nemá být návodem k dobrodružným nepravostem, nýbrž inspirací k činu a činům, svatému vzdoru a zápasu s nevěrou šklebící se kolem, s osudovostí, která chce pohltit dobrou Boží vůli pro nás a pro celý svět.*⁵¹

3.1.3 Poselství příběhu

Příběh Támar obsahuje několik významových rovin. Tato žena je cizinka – Kananejka. Kánanští byli nepřáteli Izraele, protože tento lid sloužil jiným bohům. U nich panuje matriarchální náboženství. Důležité je pro ně spojení s přírodou a také její cykly plodnosti. Juda se k tomuto kmeni připojil poté, co se spikl společně s bratry proti sourozenci Josefovi. Příběh o Judovi a Támar byl podle komentátorů Bible vložen před vyprávění o Josefovi proto, aby ukázal Judu v nepříznivém světle z důvodu, jak se podle zachoval ke svému bratru Josefovi. Judovi synové se postupně ožení s Támar, ale nedopřejí jí potomstvo. Hospodin chce sexualitu usměrnit, aby proudila do rodiny a rodokmenu budoucích dějin Izraele. Sexualita má být u člověka vždy spjata s duchovností. Ovšem přírodní náboženství pohlížejí na sexuální pud jako na božskou sílu samu o sobě.

3.2 Rachab

*„Tak zůstala [Rachab] uprostřed Izraele až dodnes, poněvadž skryla posly, které poslal Jozue na výzvědy do Jericha“.*⁵²

3.2.1 Rachab a zvědové

Příběh nevěstky Rachab je uveden ve Starém zákoně v knize Jozue.⁵³ Obyvatelé Izraele chtěli dobýt Jericho. Jozue poslal ze Šítímu dva muže, aby se seznámili s územím kananejského krále a prohlédli si Jericho. Tito muži se ubytovali u nevěstky jménem Rachab v domě, který se nacházel v blízkosti brány u městského opevnění. Tento dům byl přistaven ke hradební zdi. Ovšem někteří lidé tyto zvědy udali jerišskému králi a začalo po nich rozsáhlé pátrání. Ovšem nevěstka tyto zvědy ukryla na střeše v pazdeří. Když se k ní dostavili pronásledovatelé zvěďů, tak jim řekla, že již odešli a poradila jim, aby je pronásledovali směrem k Jordánu. Rachab uzavřela se zvědy dohodu. Zvědy spustila po provaze z okna domu, který měla připojený ke

⁵¹ BALABÁN, Milan. *Jímavé portréty biblických žen: milovnice, trpitelky, bojovnice i kněžky noci*. Praha: Kalich, 2009. s. 189

⁵² Joz 6,25b

⁵³ Srov. Joz 2,1-24; Joz 6, 17; Joz 6,22-27

hradbám. Poradila jim, aby se po tři dny skrývali poblíž jedné hory. Na radu zvědů si dala do okna svého příbytku jasně červenou šňůrkou a shromáždila do svého domu svoje příbuzenstvo. A když Izraelité zaútočili na město Jericho, tak vojáci byli informováni, že dům s červenou šňůrkou mají nechat bez povšimnutí. Ještě před obléháním Jericha Rachab přemístila do svého domu své nejbližší příbuzné, takže celá její rodina zůstala jako jediná při obléhání naživu. Obě strany tedy dodržely svoji dohodu, Rachab zachránila zvědům život a oni potom zachránili život nejen Rachab, ale celému jejímu příbuzenstvu, jak si obě strany navzájem slíbily. Později se rodina Rachab stala součástí izraelského národa a přijala i jejich náboženství. Rachab nejdříve trávila dny svého očišťování mimo ležení, ovšem později bydlela uprostřed Izraele.

Příběh Rachab se odehrával ještě před vstupem Izraele do zaslíbené země. Její život byl zobrazen v knize Jozue. Tento prorok vyslal dva zvědy, aby zjistili nějaké informace o obyvatelích Kanánu. Zvědové si vybrali dům Rachab, protože jeho poloha usnadňovala případný útek. Nebo se zvědi domnívali, že v domě, který navštěvovalo mnoho mladých mužů, by nemuseli být tak nápadní. Během vyprávění se mluvilo o Jerichu. Město zaujímalo klíčovou pozici pro vstup do zaslíbené země. Zemi Kanaán měli Izraelité dobýt s Hospodinovou pomocí, a proto bylo zapotřebí území důkladně prozkoumat. Zvědové se svým zdrženlivým chováním jasně odlišovali od ostatních návštěvníků Rachabina příbytku.⁵⁴ Jericho znamená v překladu město Měsíce. Byl tu zřejmě hluboce zakořeněn lunární kult. Měsíc byl nejvíce uctíván z míst, z nichž na něj bylo vidět, nejčastěji z plochých střech domů. Na toto místo skryla Rachab zvědy. Možná si je chtěla vyzkoušet a zjistit, že se nebojí jejich boha, tedy měsíce. Skryla je do pazderí, což je podle některých vědců stonek lnu, ale některé prameny v tomto názvu vidí již utkané lněné plátno. Kdyby se zvědové báli přijít do kontaktu s touto látkou, tak by Rachab usoudila, že se bojí boha měsíce. Po této zkušenosti Rachab zjistila, že bůh Izraele je opravdu všemocný. A toto má poznat i izraelský národ, který si má plně uvědomit, že je to pouze Hospodin, kdo umožnil dobytí Jericha. Dům Rachab, který byl dříve pohanským božištěm, se později stává útočištěm víry.⁵⁵

⁵⁴ Srov. SCHERER, Alice. *Ženy v Bibli*. Řím: Křesťanská akademie, 1973. s. 126

⁵⁵ Srov. HELLER, Jan. *Na čem mi záleží*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2009. Rozhovory nad Bibli. s. 157

3.2.2 Význam jména

Rachab znamená v hebrejštině „široká“. Toto slovo můžeme zkoumat ze dvou rovin. Z pohledu vnější roviny se může jednat o ženu s širokými boky a to bylo vzhledem ke hladšímu průběhu porodu jistě žádoucí, ale v duchovní rovině však může znamenat význam mnohem hlubší. Také to slovo může znamenat jedince s širokým srdcem, který myslí na své bližní, a to z textu víme, že Rachab byla, nebo jde o člověka, který je doširoka otevřen pro Boží lásku. Rachab zachrání nejen sebe, ale i celou svou rodinu. V příběhu Rachab je pozoruhodná zmínka o karmínové šňůrce. Červená je barva života a krve. V Izraeli je dvojí příbuzenstvo přes matku, pak se lidé narodí v krvi, nebo nepokrevně jako zeť či tchán. Karmínová šňůrka mohla být součástí oděvu Rachab. V Písmu se o ní ještě mluví i na jiných místech.⁵⁶ V listě Židům je oslavována jako velký příklad poslušnosti - ona, která byla šalebnicí a zrádkyní. V listě apoštola Jakuba je Rachab příkladem těch, kdo jsou ospravedlněni svými skutky, nikoliv jen z víry.⁵⁷

Rachab má na okně karmínovou šňůrku, která je podobná krvi, kterou si Izraelci pomazali své veřeje na Boží příkaz, aby jejich příbytky byly uchráněny před andělem zhoubcem v Egyptě.⁵⁸ „Z nevěstky Rachab se stala žena, která prokázala vyvolenému Božimu lidu službu a je za to odměněna. Smí zakořenit ve slavném národě, v Pánově dědictví, v Jeho podíle. (Sir 24,12).“⁵⁹

Rachab je archetypem spravedlivé cizinky, která zachraňuje izraelské zvědy a je za to připojena k izraelskému lidu.⁶⁰ Zvědové říkají Rachab, že jí prokáží milosrdenství a osvědčí věrnost. V hebrejském překladu je použito termínu *chesed*, který označuje poskytnutí skutečného milosrdenství bez ohledu na případnou odměnu. Podle rabínských komentářů byla Rachab prostitutkou, která poskytovala své služby obyvatelům uvnitř města a lupičům vně města po dobu čtyřiceti let. Ovšem, když přišli zvědové, tak litovala svých hříchů a přehodnotila svůj dosavadní život. Rachab správně pochopila, jak mocný je Hospodin, který je Bohem nahoře na nebi i dole na

⁵⁶ Srov. Mt 1,5; Žid 11,31; Jak2,25

⁵⁷ Srov. ULANOV, Ann Belford. *Pramatky Ježíše Krista*. 1. Vyd. Praha: One Woman Press, 2003. s. 48

⁵⁸ Srov. Ex 12,7-13

⁵⁹ SCHERER, Alice. *Ženy v Bibli*. Řím: Křesťanská akademie, 1973. s. 128

⁶⁰ Srov. DUBINOVÁ, Terezie. *Ženy v Bibli, ženy dnes: sborník přednášek z cyklu Terezie Dubinové, PhD. ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze leden 2007 - leden 2008*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2008. s. 141

zemi.⁶¹ Rabíni zde rovněž poukazují na to, že než Rachab se svojí rodinou konvertovala, tak se nacházela, vně tábora a teprve po své konverzi mohla být uvedena do jeho středu.⁶² Také je důležité povšimnout si skutečnosti, že hlavní hrdinka příběhu je označena jménem, naproti tomu zvědové zůstávají bezejmenní. Bojovníci měli před bitvou zakázaný intimní styk, proto prostitutky bydlely vně tábora, ale po bitvě byly opět začleněny do celku Izraele. Je důležité si uvědomit, že pomoc cizinky a ještě k tomu nevěstky byla při dobývání jihu území Kanánu klíčová. V městských komunitách žily ženy, které vedly osamělý život a byly dost svobodomyšlné. Některé z nich spojovaly pohostinství s prostitucí. Tyto ženy díky kontaktům s cizinci velmi bystré a politicky informované. V této době byl ženám všech vrstev populace umožněn kontakt s různými jinými skupinami – viz příběh Diny (Gn 34,1) či později Abigajil (1 S 25,3).⁶³ Rachab i Támar se dopustily zrahy a sakrální prostituce. Tato tabuizovaná témata vnáší do davidovské dynastie. Proto díky Rachab můžeme sexualitu pochopit jako setkání s božským. Tato žena byla odvážná, bystrá a rozhodná díky tomu, že byla svobodnou bytostí (fyzicky i duchovně) díky svému povolání nevěstky. Tato žena nám sděluje, že otevřená sexualita a hluboká víra nemusí být vzájemně v protikladu.⁶⁴

3.2.3 Statečnost

Rachab, která ukrývala zvědy do lněného pazdeří je spojována s tím, že je pravděpodobně matkou deseti kněží - proroků, jak se domnívají někteří rabíni. Zajímavý je i len, který zvědy ukrýval, protože jemné lněné plátno se v té době používalo na výrobu kněžských oděvů. Takový typ plátna také tvořil oponu pro schránku smlouvy a stan Nejvyššího. Předání látky je významným symbolem. Přirovnává se k přivádění na svět. Otáčející se vřeteno symbolizuje neúprosný osud nebo věčný návrat. Představuje zároveň i pomíjivost života. Rachab dokáže prohlédnout až k pravdě, kterou s sebou druzí přinášejí. Rachab i Támar se stávají „pannami“ ne sice tělesně, ale po duchovní stránce. Porušují společenská pravidla, aby je pak mohly dodržet. Támar tím, že donutí Judu, aby s ní měl intimní poměr. Rachab tím, že zradí, neboť tak je věrná Hospodinu. Tyto dvě ženy nejsou spoutány konvencemi. Rachab se stala manželkou Salmona a matkou Davidova předka Boaze, a

⁶¹ Srov. Joz 2,11

⁶² Srov. DUBINOVÁ, Terezie. *Ženy v Bibli, ženy dnes: sborník přednášek z cyklu Terezie Dubinové, PhD. ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze leden 2007 - leden 2008*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2008. s. 144

⁶³ Srov. Tamtéž. s. 145

⁶⁴ Srov. Tamtéž. s. 146

tudíž přímou součástí Kristovy rodové linie. Rachab je vynikajícím příkladem toho, že poslední budou prvními.⁶⁵

3.3 Rút

„Ale Rút jí [Noemi] odvětila: (...) Tvůj lid bude mým lidem a tvůj Bůh mým Bohem.“⁶⁶

3.3.1 Rút a Noemi

Jméno Noemi lze se obvykle překládá jako „rozkošná, milost, okouzlení, zamilováníhodná“. Tato žena má za manžela Elimeleka, který bydlel v Betlémě a měl 2 syny. První se jmenoval Machlon. Toto slovo v překladu znamenalo nemocný. Druhý syn se jmenoval Kiljon. Toto jméno znamenalo v překladu slabost. Otec rodiny nemohl sehnat práci, tak se rozhodl spolu s rodinou přejít Jordán a usídlit se v Moábu.⁶⁷ Ovšem on tuto cestu plnou nástrah nepřežil. Rodina se usadila, synové se oženili, ale brzy po svatbě oba zemřeli. Zbyly tedy 3 vdovy - Noemi, Orpa a Rút. Noemi se chtěla vrátit domů zpět do Betléma. Přála si, aby se snachy vrátily do svých původních rodin. Snacha Orpa tak učinila, ale druhá z žen nikoliv. Jméno Rút znamenalo sytost, nebo podle dalšího překladu společníci. Jiný překlad vycházel z toho, že Rút bylo odvozeno z r-w-h (zavlažen, naplněn vodou). V metaforickém smyslu to označovalo „být naplněn dobrodiními.“⁶⁸

Nejprve žily obě ženy z almužen, později chodily paběrkovat na pole. Tchyně poradila Rút, aby šla pro zbytky obilí na pole vzdáleného příbuzného jejího manžela Boaze. Nakonec se Rút za Boaze provdala a narodil se jim syn Obed (služebník Hospodinův). Toto dítě bylo podle genealogie praotcem krále Davida a sama Rút byla Davidovou prababičkou.⁶⁹ Příběh Rút byl tedy náboženský text, který se vázal bezprostředněji k Davidově dynastii a k naději na Mesiáše. Kniha Rút tvořila součást svitku Megillot (biblické dílo nezbytné v synagogální liturgii) a byla čtena při svátku Letnic.⁷⁰ V příběhu Rút jsme se setkali s Noemi, která chtěla, aby ji lidé nazývali Mara, to je trpká, protože jí zemřel manžel i synové. Rút a Noemi neměly nic ani domov, ani jídlo.

⁶⁵ Srov. ULANOV, Ann Belford. *Pramatky Ježíše Krista*. 1. Vyd. Praha: One Woman Press, 2003. s. 44-48

⁶⁶ Rt 1,16

⁶⁷ Srov. *Kdo je kdo v Bibli: ilustrovaný lexikon Písma svatého*. Vyd. 1. Překlad Veronika Dudková. Praha: Reader's Digest, 2013. s. 328

⁶⁸ Srov. BALABÁN, Milan. *Jímavé portréty biblických žen: milovnice, trpitelky, bojovnice i kněžky noci*. Praha: Kalich, 2009. s. 168

⁶⁹ Srov. Tamtéž. s. 172

⁷⁰ Srov. Tamtéž. s. 173

Pouze měly víru, že je Jahve podpoří. Boaz umožnil Rút, aby mohla paběrkovat na jeho poli, dokonce přikázal žencům, aby tuto ženu neobtěžovali. Moáb ležel východně od Mrtvého moře. Támar a Rachab pocházely z Moábu. Odtud byla i Rút. Jeden komentátor Písma poukazoval na to, že Rút byla důkazem, že podstatnou dimenzí Izraele byl cizokrajný femininní východ, odkud přišel mimo jiné i Abrahám. Obyvatelé Moábu pocházeli z Lota. Představovali zřetelně odlišnou větev nejen od Abraháma, ale i od izraelského národa. Rút dokázala oklamat podobně jako Támar a Rachab. Rút poslechla Noemi, skryla se za závoj a odešla v noci za Boázem na mlat.

3.3.2 Rút a Bóaz

Rút konala své skutky z lásky k Noemi a to byla její hybná síla. Toto pouto lásky mezi těmito ženami nevytvářel ani nerozpínal žádný muž. Jejich pouto lásky nebylo přerušeno, protože ženy neztrácely vazbu na transcendentní prvek, kterým byl Jahve. Obě ženy by se nejradyji ztratily jedna v druhé. Vztah Rút a Bóaze nebyl po formální stránce incestní, protože byli příliš vzdálení příbuzní. Ovšem Bóaz pocházel z incestního svazku Judy a Támar a Rut z incestního styku Lota s jeho dcerou. Nakonec se narodil Obéd, který byl praotcem (dědem) krále Davida. V příběhu Rút nebyla lstivou ženou pouze hlavní hrdinka. I Boaz se uchýlil ke lsti proto, aby Noemina nejbližšího příbuzného donutil, zřici se svého prioritního práva koupit půdu, kterou Noemi zdědila posvém manželovi Elímelekovi.⁷¹ Tento příbuzný se doslechl, že půda připadne Rút a po této informaci se zřekl nároku na ni. Rút předznamenala Krista Vykupitele tím, že se přidala na stranu slabých a opuštěných. Rút se připojila k ovdovělé stařeně, která neměla v patriarchální společnosti žádnou moc, podobně jako Ježíš, byl se slabými a trpícími. V příběhu Rút dvakrát vystupovala jako osoba plná milosti. Nejdříve když přišla pracovat k Boazovi, tak ten ji vítal jako osobu hodnou nejvyšší odměny od Pána Boha Izraele. Podruhé, když Rút ležela u nohou spícího Boaze a řekla mu, aby rozstřel svá křídla nad svou služebnici. Tato část připomínala Mariin Magnificat. Boaz jí děkoval za její laskavost. Rút připomínala Ježíše v roli ochránce.⁷² „Rút se stejně jako Ježíš pohybuje od prázdnoty k plnosti, od smrti k životu, od stavu bez budoucnosti k naprosté víře a naději, od trpkosti k vděčnosti. Je nám připomenuto, že Bůh se ukrývá v ostatku, ve slabých, koná drama spasení

⁷¹ Srov. ANTALÍK, Dalibor; STARÝ, Jiří; VÍTEK, Tomáš. *Zákon a právo v archaických kulturách*. Praha: Herrmann & synové. 2010. s. 168

⁷² Srov. ULANOV, Ann Belford. *Pramatky Ježíše Krista*. 1. Vyd. Praha: One Woman Press, 2003. s. 61-65

prostřednictvím osob a událostí, jež se zdají nejméně pravděpodobným řečištěm milosti.“⁷³

3.4 Batšeba

*„Batšeba byla žena velmi půvabného vzhledu[...].“*⁷⁴

Příběh Batšeby byl zachycen v několika textech ve 2. knize Samuelově, dále v 1. knize Královské a nakonec ještě v 1. knize Paralipomenon.

3.4.1 Uriáš, Batšeba a David

Židovský Chetita důstojník Uriáš měl za manželku Batšebu. Jeho jméno by se dalo přeložit slovem „Hospodinovo světlo.“ Tato žena se velmi zalíbila králi Davidovi, který zatoužil s ní mít intimní poměr.⁷⁵ Zanedlouho se David dozvěděl, že dívka s ním otěhotněla. V té době její manžel bojoval při obléhání v jordánském Ammánu. Král David se snažil přesvědčit Uriáše, aby se na několik dní šel podívat z bojiště domů. Uriáš však řekl, že vojsko bydlí pod stany a proto nemůže jít k sobě do domu a jíst, pít ani spát se svou ženou.⁷⁶ David chtěl, aby došlo k legalizaci těhotenství Batšeby, protože jinak jí hrozil trest smrti za smilstvo. Uriáš tuto nabídku odmítl, a proto se ho chtěl David zbavit. Král dal Uriášovi listinu pro generála Joaba, ve které ho žádal, aby byl Uriáš postaven do první linie. Toto se stalo a Uriáš umřel v boji. Na dvoře se objevila zpráva o úmrtí Uriáše. Král David se mohl tedy bez problémů oženit s Batšebou. Ale před králem se objevil prorok Nátan, který Davidovi vyprávěl podobenství o boháči, jenž ukradl chudákovi jedinou ovečku. Sám král řekl, že ten, kdo by byl schopen takové podlosti, by měl být potrestán. Nátan mu sdělil, že ovečkou byla Batšeba a Uriáš byl tím chudákem. Panovník se tedy odsoudil sám. Nátan nepřímo obvinil Davida nejen za cizoložství, ale i za úkladnou vraždu. Vladař potom vyznal, že zhřešil proti Hospodinu. Zahanbený David konal pokání (připisuje se mu žalm 50 Miserere). Bůh mu odpustil, ale nezapomenul na odplatu. Syn, který se Davidovi a Batšebě narodil, musel zemřít.

⁷³ ULANOV, Ann Belford. *Pramatky Ježíše Krista*. 1. Vyd. Praha: One Woman Press, 2003. s. 66

⁷⁴ 2. S 11,2

⁷⁵ Srov. DOUGLAS, J (ed.). *Nový biblický slovník*. 2. Vyd. Překlad Alena Koželuhová. Praha: Návrat domů, 2009. s. 322

⁷⁶ Srov. ULANOV, Ann Belford. *Pramatky Ježíše Krista*. 1. Vyd. Praha: One Woman Press, 2003. s. 82-84

3.4.2 Výjimečnost Batšeby

Batšeba – čtvrtá žena z Ježíšova rodokmene se určitým způsobem vymyká ostatním uvedeným příběhům. Její život je zachycen v Písmu na několika místech. Ostatní ženy poznáváme v příbězích na základě jejich činů a jednání, pouze o Batšebě se dovídáme zprostředkovaně. Vidíme ji vlastně očima jiných. V celém vyprávění o Batšebě slyšíme její hlas přímo jen dvakrát. Nejdříve když vzkazuje Davidovi, že je gravidní a později, když krále Davida žádá, aby jejího syna Šalamouna učinil panovníkem nad Izraelem. U této ženy nás svatopisec neseznamuje s jejími pocity, názory, reakcemi na její úděl. Batšeba v příběhu působí jako žena, která způsobí Davidovo pokušení, pád, pokání a vykoupení. Tato hrdinka nikdy není subjektem svého příběhu, ale je objektem muže, o jehož osudu rozhodne svým přístupem k dané problematice a tím zpečetí i vlastní osud. Můžeme ji brát jako představitelku němých žen, které jsou vnímány pouze jako objekty mužských reakcí. Bůh na Davidovi odsuzuje především to, že si Batšebu přivlastnil, jako kdyby byla jeho majetkem. Z tohoto Davidova hříšného činu však vzlplynuly katastrofální následky pro celé izraelské království. Královský syn Abšalom soupeřil později s Davidem o moc, místo toho, aby společně s otcem spolupracoval na sjednocení Izraele. Král David se pokoušel zabít Abšaloma a naopak. Za začátku příběhu Batšeby se s hlavní hrdinkou seznamujeme z pozice pohledu Davida. Král je touto ženou naprosto okouzlen, že zapomene na všechny své královské povinnosti a věrnost.⁷⁷

Krásu ženy chápe Starý zákon jako zjevení transcendentna.⁷⁸ Pravá krása pochází totiž vždy od Boha. David byl uchvácen pohledem na Batšebu a pozoroval ji jen lidským okem, měl se jí spíše snažit vidět podobně, jak ji vidí Bůh sám. „*V pojmech moderní hlubinné psychologie se tím vlastně říká, že prostřednictvím feminního aspektu mužovy psýchy, jeho animy, se předává světlo bytostného Já, onoho jádra celé osobnosti vědomé i nevědomé jež přesahuje já a poskytuje mu první prožitek transcendentna.*“⁷⁹

3.4.3 Davidův hřích a pokání

Na příkladu příběhu Davida a Batšeby vidíme, že David je tak pohlčen vnější smyslovou krásou ženy, že se ona pro něj stává náhražkou Boha. David se potom

⁷⁷ Srov. ULANOV, Ann Belford. *Pramatky Ježíše Krista*. 1. Vyd. Praha: One Woman Press, 2003. s. 78-84

⁷⁸ Srov. Tamtéž, s. 76-77

⁷⁹ Tamtéž. s. 78

uchýlil k modlářství, a to je jev nebezpečný jak pro Davida, tak pro Batšebu, ale i pro celý izraelský národ. Hospodin se Davida ptal, proč si nevyvolil jeho. Dále se Davida zeptal, proč nebyl chopen skrze ženu vidět Boha. David se proti Hospodinu prohřešil také tím, že chtěl Uriáše lstí přinutit k intimnímu poměru s Batšebou, a následným podvodem přičíst těhotenství Uriášovi. Toto nečestné jednání Davida je v naprostém protikladu čestnosti a statečnosti Uriáše, pro něhož je král David vzorem čestného panovníka. Uriáše vůbec nenapadlo, že král bude příčinou jeho úkladné smrti. Chetita se odmítl vzdálit z bojiště, protože nechce být výjimkou ve svém oddílu. Chtěl statečně snášet se svým vojskem dobré i zlé. Tento hrdina je pravým opakem krále. V důsledku Davidova hříchu, musí trpět nevinní. Umírá nejen Uriáš, ale i dítě Davida a Batšeby. Nakonec dochází vlivem Davidova hříchu i k rozpadu království. Hřích tedy nepostihuje jen ty, kdo se ho dopouštějí, ale silou přirovnatelnou ke zhoubnému nádorovému bujení se šíří a napadá i ty, kteří nemají s původním hříchem vůbec nic společného. Davidovo provinění stojí izraelský národ všechno. I tohle a ještě i něco dalšího nám sděluje příběh Batšeby. Vlivem této ženy se David postupně změní z válečnického a samolibého panovníka na zbožného a kajícího vladaře.⁸⁰ Král David je pokládán za autora velkého kajícího žalmu č. 51. „*Moji nepravost smyj ze mne dokonale, očist mě od mého hříchu! Doznávám se ke svým nevěrnostem, svůj hřích mám před sebou stále.*“⁸¹ Dodnes je v liturgii žalm 50 (51) jedním z nejčastějších kajících textů.

Na králi Davidovi je zřejmé, že Bůh nevolá po lidské oběti, nýbrž po kajícím duchu. Následovník Davida král Šalamoun prosí Hospodina o chápavé srdce a moudré rady. David si je dobře vědom, že spravedlivě může vládnout ne pouze ze sebe, nýbrž jen s Božím přičiněním a už touto prosbou, vyslovenou před Hospodinem, hluboce převyšoval ostatní svou prozíravostí.⁸²

4 Ženy Nového zákona

Všechny čtyři pramatky směřují k páté ženě, kterou je Panna Maria. Zmiňují se o ní evangelisté Matouš, Lukáš, Jan a apoštol Pavel.

⁸⁰ Srov. ULANOV, Ann Belford. *Pramatky Ježíše Krista*. 1. Vyd. Praha: One Woman Press, 2003. s. 83

⁸¹ Ž 51,2-3

⁸² Srov. ULANOV, Ann Belford. *Pramatky Ježíše Krista*. 1. Vyd. Praha: One Woman Press, 2003. s. 82-83

4.1 Marie, matka Ježíšova

Nejstarším biblickým textem, který zmiňuje Pannu Marii je list sv. Pavla Galat'anům. Ten konstatuje „*Když se naplnil čas, poslal Bůh svého syna, narozeného ze ženy, podrobeného Zákonu, aby vykoupil lidi, kteří podléhali Zákonu. Tak jsme byli přijati za syny.*“⁸³ Tvzení, že se Ježíš narodil ze ženy, poukazuje na realitu Ježíšova lidství. Pavel zde obyčejnými slovy vyzdvihuje hloubku christologického tajemství, které je spojeno i s Marií, která je pravou matkou Kristova lidství, které je spojeno s věčným Božím Synem.

Dále se o Marii zmiňuje evangelista Marek v situaci, kdy je Ježíš obklopen davem. Někdo z lidí, kteří obklopovali Ježíše, mu řekl, že ho hledá jeho matka a ostatní příbuzní. Ovšem Kristus davu odpovídá, že ten, kdo plní vůli Boží je jeho bratr, sestra i matka. Pán zde zdůrazňuje, že jeho učedníci, kteří jsou uvnitř domu, jsou mu bližší, než jeho příbuzní.⁸⁴ Ježíš zde vyzdvihuje ochotu plnit Boží vůli. Marie je zde zobrazena nejen jako pokrevní příbuzná, ale hlavně jako příklad přibuzenství ducha, v následování Ježíše a plnění Boží vůle. V tomto je Maria nejdokonalejší následovnicí. Dále evangelista Marek zmiňuje Pannu Marii v souvislosti s Ježíšovou návštěvou synagogy v Nazaretu. Lidé žasnou nad jeho moudrostí. Zdůrazňují, že Ježíš je syn Marie a tesaře Josefa. Použití výrazu Mariin syn je v té době netradiční. Syn se běžně identifikoval jménem svého otce. Takže tato Kristova identifikace se jménem matky je pozoruhodná.

Jak už jsme se zmínili, tak evangelista Matouš uvádí Pannu Marii v Ježíšově rodokmenu. Je zvláštní, že rodokmen nejmenuje slavné ženy velkých mužů, jako byly Sára, Rebeka, Ráchel apod. V rodokmenu je 3x14 generací. Číslo 14 je složeno z 4+6+4. Tyto číslice jsou zároveň písmena hebrejské abecedy D-W-D⁸⁵, David. Smyslem rodokmenu je zdůraznit přímou vazbu na krále Davida. Dále si můžeme povšimnout 3x14 je 6x7. Šestka je číslo Davidovo, protože jeho hvězda má 6 vrcholů. Sedmička je číslo plnosti. Dokonalý rodokmen by musel mít 7x7 generací. Takto tedy

⁸³ Gal 4,4-5

⁸⁴ Snaha Ježíšovy matky a bratří vidět ho a Ježíšova odpověď, že jeho rodinu tvoří ti, kdo plní vůli nebeského Otce, se nachází v Mt 12,46-50. Také Matouš popisuje Ježíšovo vystoupení v nazaretské synagoze a pohoršený údiv jeho rodáků: „*Copak to není syn tesařův? Copak se jeho matka nejmenuje Maria a jeho bratři, Jakub, Josef, Šimon a Juda? A nežijí mezi námi všechny jeho sestry?*“ (Mt 13,55-56).

⁸⁵ V hebrejštině má každé písmeno číselnou hodnotu

nedosahuje plnosti.⁸⁶ Proto je na konci rodokmenu odbočení, místo „Josef zplodil Ježíše“ je „Ježíš se narodil z Marie.“ Čtyři pramatky poukazovaly na pochybnou hodnotu Abraháмова rodokmenu. Ovšem Mariino lůno se stává místem, kudy přijde pro tento rodokmen spása. Dále u Matouše je zmíněna Marie, když anděl nabádá Josefa, aby se nebál ji vzít k sobě. Zde se naplňuje proroctví, které nás sděluje už prorok Izaiáš.⁸⁷ „*Hle panna počne a porodí syna a dají mu jméno Emanuel, to znamená Bůh s námi.*“⁸⁸

V Lukášově evangeliu se s Marií setkáváme v okamžiku, kdy jí anděl Gabriel zvěstuje, že se stane matkou Krista. Velmi důležitý je i Mariin Magnificat, který z jedné strany shrnuje Starý zákon a z druhé ohlašuje Nový zákon. V první části se Mariin pohled obrací na Boha, který mocně zasáhl do jejího života. V druhé části Maria rozjímá Boží jednání ve světě a v dějinách. Evangelista Lukáš popisuje narození Ježíše z Panny Marie velmi stručně a přitom zdůrazňuje chudobu, která od počátku Ježíše provází. Narození Páně je u Lukáše také zvěstováno pastýřům, kteří pak pospíchali do Betléma se Spasiteli poklonit. U jeslí sdělili vše, co jim bylo o tom dítěti řečeno. Maria vše uchovávala ve svém srdci a rozvažovala o tom. Evangelista Lukáš nás také seznamuje s Ježíšovým dětstvím. Nejdříve se s ním setkáváme v chrámě při očišťování v chrámě⁸⁹ a později Maria nachází svého dvanáctiletého syna v chrámě, jak pobývá mezi učiteli zákona. Dále se s Marií setkáváme ve Skutcích apoštolů, kde se Maria modlí ve společenství v Jeruzalémě a očekává spolu s učedníky dar Ducha svatého. Maria se stává Matkou Církve. Je neodmyslitelnou součástí celého Kristova života a díla. Maria je pokorná služebnice, která zůstává v ústraní a svou modlitbou oživuje celou církev. V Janově evangeliu se s Marií setkáváme na svatbě v Káně Galilejské.⁹⁰ Na této hostině Pán proměněním vody ve víno začíná své veřejné působení a zjevuje svou slávu. Ježíš je zde pravý ženich. Marie je v této epizodě roli prostředníka. Nejdříve upozorňuje svého syna na nedostatek vína. Dále se s Marií setkáváme samozřejmě pod křížem, kde je jako matka učedníků a církve. Naposledy se Maria objevuje ve Zjevení svatého apoštola Jana, jako žena oděná sluncem.⁹¹

⁸⁶ BROŽ, Vojtěch. *Mariologie*. Hradec Králové, 2010

⁸⁷ Srov. Iz 7,14

⁸⁸ Iz 7,23

⁸⁹ Srov. Lk 2,22-27

⁹⁰ Srov. Jan 2,1-12

⁹¹ Zj 12,1

Závěr

V tradičním pojetí jsou tyto čtyři pramatky zařazeny do Ježíšova rodokmene, protože byly z různých důvodů na „okraji.“ Ježíš se i svým „nedokonalým“ rodokmenem ztotožňuje s údělem obyčejného člověka, hříšníka. Jejich zařazení předjímá Ježíšovu úlohu Spasitele. Všechny výše zmíněné ženy byly pro pravověrné Židy v Judsku cizinkami. Tuto skutečnost zmiňuje evangelista Matouš, který zdůrazňuje, že Ježíš byl po předcích spřízněn i s nežidovskými národy. Támar, Rachab a Rút projevíly velkou iniciativu, aby dosáhly svých cílů. Batšeba je jiná, seznamuje nás s tím, jak žena dokáže ovlivnit muže a tím mnohdy i celou společnost. Bůh si je vyvolil proto, aby ukázal, jak je možné zvítězit nad různými překážkami, které byly těmto ženám připraveny během pozemské pouti. Jejich „skandální“ chování (pro pravověrné Židy) předznamenává Mariinu šokující těhotenství před sňatkem. Důvod, proč se tyto čtyři ženy objevují v Ježíšově genealogii je pravděpodobně ten, co postavě Ježíše odkazují. Jejich odkaz je relevantní pro potřeby jedince v kterékoli době. V těchto pramatkách můžeme spatřit ženy zdánlivě sebejisté, plné života a někdy i lstivé. Támar je považovaná za prostitutku, jejím hříchem bylo dokonce krvesmilstvo. Rachab byla podobnou nevěrníci a zrádkyní. Rút můžeme nazvat svůdkyní a Batšebu zase za cizoložnici. Všechny čtyři pramatky spolu s Pannou Marií a jejím „nemanželským“ těhotenstvím, činí „ženskou otázku“ ústředním tématem přípravy na příchod Vykupitele. Každá z těchto pramatek se otvírá Boží moci početím nové bytosti v Kristu. Všechny tyto ženy nás nutí se podívat na křesťanství z poněkud jiného úhlu pohledu. Vnášejí do života jiné smýšlení, nový způsob, jak pochopit, co se zjevuje v příchodu Boha. Tyto ženy spojují to, co obvykle křesťanská tradice odděluje – naplnění osobní spolu s naplněním toho, co je svaté. Tuto formulaci velmi dobře vystihl církevní otec Irenej z Lyonu (†202), který vyslovil tvrzení, že Boží slávou jsou plně živoucí lidské bytosti.⁹²

Dnešní doba si příliš neuvědomuje, že nemáme svému bližnímu co dát, pokud nemilujeme sami sebe. Ježíšovy pramatky nám mimo jiné také říkají, že plníme Boží vůli, když jdeme za svým posláním, tedy za tím, co je Boží vůlí přímo pro každého jedince. Támar je žena až nezdravě posedlá touhou po dítěti, ale svým počínáním vykupuje Judovu vinu, za to, jak naložil s Josefem. Rachab usiluje o zachování nejen

⁹² Srov. ULANOV, Ann Belford. *Pramatky Ježíše Krista*. 1. Vyd. Praha: One Woman Press, 2003. s. 86

svého života, ale i velkého množství svých příbuzných. Svým jednáním dokládá vynikající spojení víry a skutků. Výše uvedené spojení ovšem nachází své naplnění v Kristu. Rút zůstává s Noemi. Zajišťuje tchyni naplněné stáří a Ježíšovi předka, který ví něco o tom, co to jsou Boží ochranná křídla. Batšeba působí v králi - *metanoiu*, proměnu srdce. V tomto panovníkovi, dochází ke změně celé idey a praxe kralování. David pomocí Batšeby došel k poznání, že musí na první místo postavit náboženskou oddanost a pokání. A toto je naplněno až v Kristu. Z výše popsaného vyplývá, že pramatky Ježíše nás nutí si uvědomit, že v jejich životě se mísí řád s protichůdným řádem a vzniká nový řád, to co Ježíš ukazuje jako nové bytí. Osobní naplnění a konání Boží vůle se nejen mísí, dokonce se jedno stává prostředkem k proniknutí toho druhého. Někdy to, co je osobní, přináší božské, ovšem jindy, co je božské přináší osobní naplnění. Z toho plyne, že v Ježíšově rodokmenu všechny součásti splývají a již se od sebe nedají oddělit. Všechny ženy se dále vyznačují velitelskou myslí, protože dokáží spojit logiku se schopností vnímat pravou podstatu věci. Támar zjišťuje, že obvyklá cesta k početí dítěte, je pro ni nejspíš uzavřena. Odloží proto společenské konvence a volí poněkud neortodoxní prostředky k dosažení svého cíle, za kterým jde s neúprosnou logikou. Rachab si při svém rozhodování nejdříve změří dvě proti sobě stojící vojska neboli dvě protichůdné víry. Potom vše důkladně zváží a nakonec se postaví na stranu silnějšího. Celým životem se oddá nové víře, protože pocítí sílu transcendentna. Je si vědoma zrady, ale po zvážení všech okolností neúprosně jde tato žena za svým cílem. Rút nachází východisko ze své situace k přilnutí pro ni zatím k neznámému Bohu Noemi, ale i k pro ni tajemnému Bohu celého izraelského národa. Batšeba je žena, která mění srdce krále Davida. Všechny Kristovy pramatky někdy značně riskují, nebo k tomu vedou druhé. Všechny jsou mistryněmi logiky. Ženy jsou pozoruhodné i tím, jak dobrovolně souhlasí s tím, co se jim stane. Ježíšovy pramatky spolu s Pannou Marií nikoho z ničeho neobviňují. Plně přijímají odpovědnost za vlastní bytí. Ochotně ji nesou do všech důsledků.

Támar, Rachab, Rút a Batšeba vynikají kreativitou v lásce k Bohu i k bližnímu. Jsou totiž v životě okolnosti, kdy každý člověk musí překročit některé z přežitých konvencí, zohlednit především osobní a zcela konkrétní vztah k člověku, ale i k Bohu i proti očekávání většinové společnosti a jejich zákonů.

Použitá literatura a zdroje

ANTALÍK, Dalibor; STARÝ, Jiří; VÍTEK, Tomáš. *Zákon a právo v archaických kulturách*. Vyd. 1. Praha: Herrman & synové, 2010. ISBN 978-80-87054-24-6

BAINES, John a Jaromír MÁLEK. *Svět starého Egypta: kulturní atlas*. Vyd. 1. Praha: Knižní klub, 1996. ISBN 80-7176-246-6

BALABÁN, Milan. *Jímavé portréty biblických žen: milovnice, trpitelky, bojovnice i kněžky noci*. Praha: Kalich, 2009. ISBN 978-80-7017-122-6

BIČ, Miloš. *Při řekách babylónských: dějiny a kultura starověkých říší Předního Orientu*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1990. ISBN 80-7021-032-X

BROŽ, Vojtěch. *Mariologie*. Hradec Králové, 2010

CATTABIANI, Alfredo. *Florarium: mýty, legendy a symboly spjaté s květinami a rostlinami*. Vyd. 1. Praha: Volvox Globator, 2006. Mandragora (Volvox Globator). ISBN 80-7207-595-0

DOUGLAS, J (ed.). *Nový biblický slovník*. 2. vyd. Překlad Alena Koželuhová. Praha: Návrat domů, 2009. ISBN 978-80-7255-193-4

DUBINOVÁ, Terezie. *Ženy v Bibli, ženy dnes: sborník přednášek z cyklu Terezie Dubinové, PhD. ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze leden 2007 - leden 2008*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2008. ISBN 978-80-86889-69-6

HELLER, Jan. *Na čem mi záleží*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2009. Rozhovory nad Bibli. ISBN 978-80-7021-962-1

HELLER, Jan. *Starověká náboženství: náboženské systémy starého Egypta, Mezopotámie a Kenaanu*. 3. vyd. Neratovice: VERBUM Publishing s.r.o. 2010. ISBN 978-80-903920-2-1

SAR, Rosa de. *Marie z Magdaly a ženy v životě Ježíše*. Praha: Onyx, 2007. ISBN 978-80-86788-64-7

SCHERER, Alice. *Ženy v Bibli*. Řím: Křesťanská akademie, 1973

STROUHAL, Eugen. *Život starých Egyptanů*. 2. rozš. vyd. Londýn: Opus Publishing, 1994

ULANOV, Ann Belford. *Pramatky Ježíše Krista*. 1. vyd. Praha: One Woman Press, 2003. ISBN 80-86356-27-2

VERNER, Miroslav. *Ilustrovaná encyklopedie starého Egypta*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-446-2

ZEVINI, Giorgio a Pier Giordano CABRA. *Lectio divina na každý den v roce*. Překlad Jiří Plhoň. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. ISBN 80-7192-636-1

ZOUFALÁ, Marcela. *Judaismus a ženy v Izraeli*. Vyd. 1. Praha: Karolinum. 2012. ISBN 978-80-246-2039-8

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih): český ekumenický překlad. 17. vydání. Praha: Česká biblická společnost, 2009. ISBN 978-80-87287-22-1

Biblické ženy. Postavy Starej zmluvy. 1988

Kdo je kdo v Bibli: ilustrovaný lexikon Písma svatého. Vyd. 1. Překlad Veronika Dudková. Praha: Reader's Digest, 2013. ISBN 978-80-7406-235-3

Internetové zdroje

KUBCOVÁ, Jana a Šárka. *Postavení ženy v židovské společnosti (dějiny a současnost)* [online]. [cit. 2016-2-1].

Dostupné z: <http://www.planovanirodiny.cz/view.php?cisloclanku=2009111802>

Starý zákon a ženy [online]. [cit. 2016-2-7]. Dostupné z: <http://www.osud.biz/12-12-2011/427/stary-zakon-zeny>

TAMEZOVÁ, Elsa. *Vedoucích role žen v Novém zákoně* [online]. [cit. 2016-1-1]. Dostupné z: <http://www.getsemany.cz/node/3018>

JELÍNKOVÁ, Klára. *Právní postavení ženy v římském právu* [online]. [cit. 2016-2-20]. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/102770/pravf_m/Text_prace.pdf